

DER HL. GEIST-KIRCHENTURM IN TELČ

Während der Abschlussarbeiten der statischen Kirchenturmsicherung zum Hl. Geist in Telč, Bezirk Jihlava (Teltsch, Bez. Iglaui) verfasste man den Fundbericht, in dem der Fund einer Empore im Turmobergeschoss, Freilegung vermauerter Drillingsfenster und festgestellte Details der äußeren und inneren Oberflächen dokumentiert sind. Damit wurde ein Beitrag zur Erkenntnis der spätromanischen Gestalt von Telč vor der Stadtgründung hergebracht.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Karte von Telč, 1913, mit Bezeichnung der Hl. Geist-Kirche.

Abb. 2: Telč, Hl. Geist-Kirche mit dem Turm, Grundriss. Schwarz - erforschter Teil des Baues.

Abb. 3: Telč, Hl. Geist-Kirche, Aufnahme des Obergeschosses. Mauerwerk der Turmostwand mit der Empore (Doppelbogen, etappenweise zugemauert, in der Mitte eine Lüftungsöffnung gelassen).

Abb. 4: Telč, Hl. Geist-Kirche, Turmostwand, Einmessung der Lage des Zwillings- und Drillingsfensters.

Abb. 5: Telč, Hl. Geist-Kirche, Schnitt durch das Zwillingsfenster, Säulenbasis ruht auf einer im Gussmauerwerk eingefassten Holzplatte, in der Linie des Bogenlaufs beide Seiten mit Haustein bekleidet, zwischen ihnen Gussmauerwerk mit dem aus Bruchstein zusammengesetzten Bogenlauf.

Abb. 6: Telč, Hl. Geist-Kirche, Konsekrationskreuz in der Südwand, Steinquader mit Flachrelief.

Abb. 7: Telč, Hl. Geist-Kirche, Rekonstruktion der Entwicklungsphasen des Turms: links ein Rekonstruktionsversuch der romanischen Gestalt vom Ende des 13. Jh., in der Mitte Zustand gegen Anfang des 18. Jh. mit einer Barockhaube, rechts heutiger Zustand mit der Haube aus der Mitte des 19. Jh., Strichlinie - Lage des abgeschafften hohen Sockels.

Abb. 8: Telč, Hl. Geist-Kirche, Turm, Oberteil, Ansicht von Südwesten, Zustand vor der Baureparatur.

Abb. 9: Telč, Hl. Geist-Kirche, Rest des westlichen Kirchengiebels.

Abb. 10: Telč, Hl. Geist-Kirche, Westwand, Eingangsportal, obere Mauerpartie vor, untere Partie nach statischer Sicherung.

Abb. 11: Telč, Hl. Geist-Kirche, Freilegung einer Säule eines der Drillingsfenster.

(Übersetzung: J. Noll)

K PODOBĚ RANĚ BAROKNÍCH KROVŮ V TELČI A OKOLÍ

JIŘÍ BLÁHA

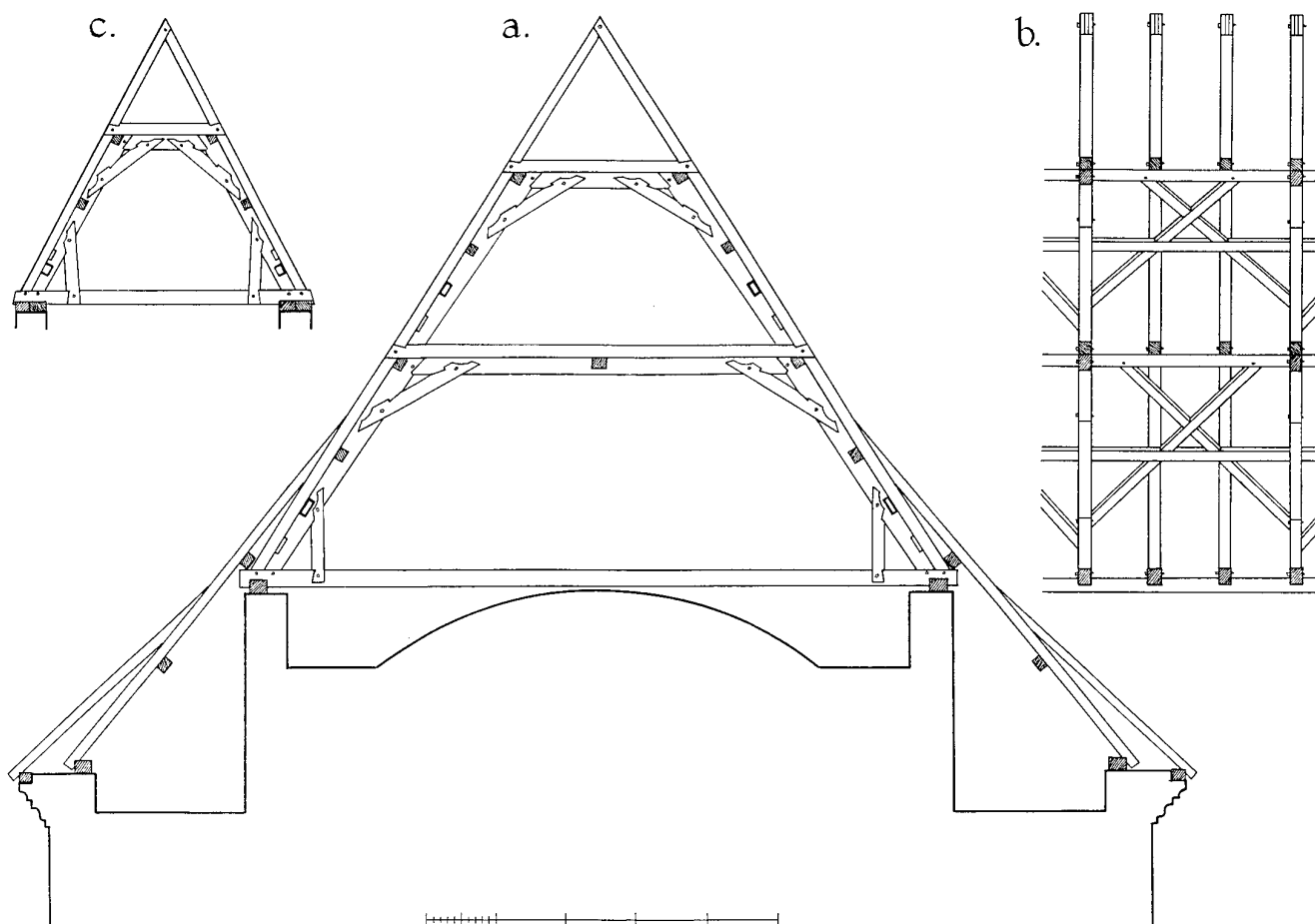
Kostel Jména Ježíš v Telči

Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči je stavbou, o níž máme už od počátku její existence relativní dostatek pramenů. Víme, že jeho stavba proběhla v letech 1662 - 1667 a že se jí účastnil stavitel Stefano Pertl z Ratibořských hor, a to nejspíše jako provádějící stavitel realizující stavbu podle plánů zatím neznámého architekta.¹⁾ Rok 1663, který je datem kácení dřeva použitého na krovy, vcelku přesně zapadá do představy o postupu stavebních a dekorátérských prací, završených svěcením kolejniho chrámu 11. září 1667.²⁾

Dvojice věží nad východním průčelím hraje důležitou roli v dálkových pohledech na město, spolu se sousední věží farního kostela totiž vytváří skupinu charakteristickou pro telčské panorama. Stojíme-li na náměstí, nelze přehlédnout původně otevřenou rytmickou arkádu ve spojovacím krčku věží, ani vysokou střechu kostela s nápadným vikýřem. Navenek střízlivě prostý plášť kostela se k veřejnému prostranství obrací svým severním průčelím, na němž je jediným výraznějším detailem kamenný portál hlavního vstupu. Protáhlé telčské náměstí se před vstupem do chrámu nálevkovitě zužuje na šířku 12 m a dostává zde spíše charakter široké ulice. Vnitřní prostorové členění kostela je odvozeno od dispozičního typu se vtaženými opěrnými pilíři (Wandpfeilerraum resp. Wandpfeilerkirche). Prostor kně-

Obr. 1: Výroba trámů pro stavbu krovu ve 2. pol. 17. stol. Jan Amos Komenský v Orbis Sensualium Pictus, 1685.

Obr. 2: Krov kostela Jména Ježíš v Telči: a - příčná plná vazba krovu lodi, b - podélné vázání krovu lodi, c - příčná plná vazba krovu spojovacího krčku mezi věžemi (všechny kresby L. Bláhová, J. Bláha, 1999).

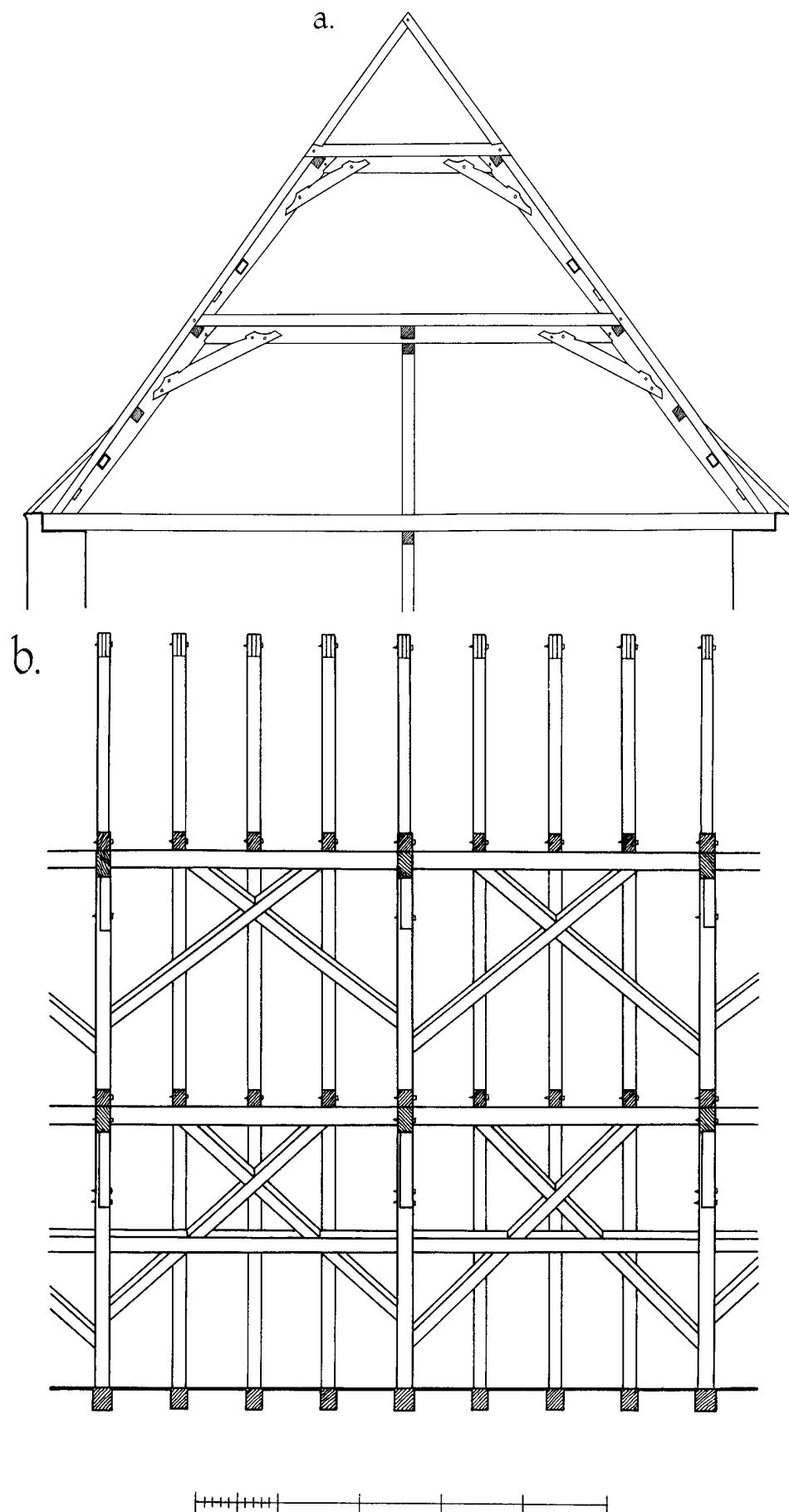
žiště je vymezen polohou dvou hranolových věží, jeho mělký závěr se zvenku téměř neuplatňuje, neboť východní průčelí je pohlceno navazující uliční zástavbou.

V návrhu zastřešení stavby byly zohledněny i některé méně obvyklé požadavky, jako například záměr budoucího využívání podkrovního prostoru k provádění meteorologických měření a pozorování. Zvolený typ krovu s ležatou stolicí se ukázal pro tyto účely jako velmi vhodný, hlavní část pudy má ještě dnes až do výše prvních hambalků charakter navrženého interiéru a je vnímána jako ucelený a působivý prostor osvětlený z obou stran rozměrnými vikýři a v původní úpravě i okenními otvory v obou štítech. Střecha lodi na východní straně svým hřebenem navazuje na příčnou stříšku spojovacího krčku mezi věžemi a na západě je ukončena nad úrovní prvního hambalku valbou. Střešní krytinou obou částí jsou pálené tašky bobrovky.

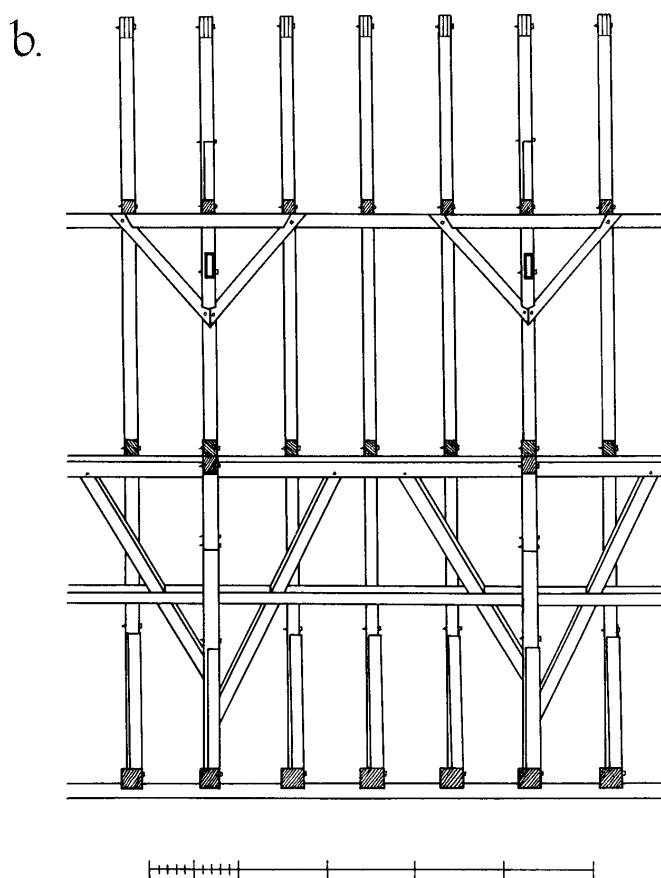
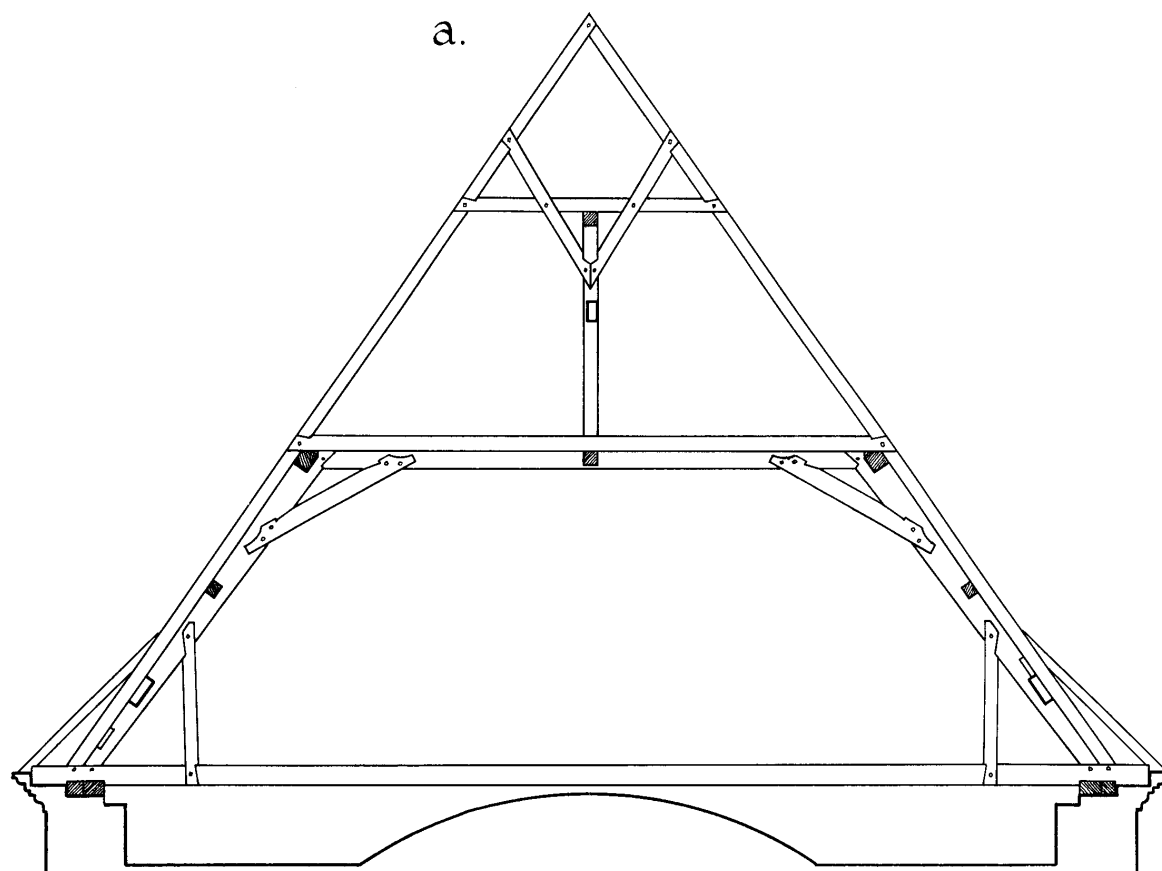
Krov nad lodí kostela je tvořen stejnorodou konstrukcí hambalkové soustavy s vyvinutým podélným vázáním ležatými stolicemi raně barokního typu, uspořádanými ve dvou úrovních nad sebou. Je zde celkem osm příčných plných vazeb prostřídáných v rozestupech 1,0 m vždy dvěma vazbami mezilehlými. Ve všech vazbách jsou použity patní vzpěry krokví. Z vyobrazení příčné plné vazby (obr. 2a) je zřejmé provedení ležatých stolic. Jejich šikmé sloupky se směrem nahoru plynule rozšiřují, pásy jsou do vazeb pasovány směrem od západu. Kryté pláty pásů jsou upraveny jako konkávně vybrané s ostrým zakončením a s ozubem namísto rybiny. Veškerá přeplátování s výjimkou křížení

vzpěr podélného ztužení jsou zajištěna dřevěným hřebem. Tyto hřeby se objevují i u šikmých čepů mezi ležatými sloupky, krokviemi a vazným trámem. Krokve jsou ve vrcholu spojeny na ostřih, hambalky v obou úrovních jsou na krokve plátovány s jednostrannou rybinou. Podélné ztužení (obr. 2b) je v obou úrovních tvořeno překříženými vzpěrami vedoucími z šikmých sloupků do horních vaznic. Uprostřed spodních příčných rozpěr probíhá v podélném směru průvlak, který je na rozpěry plátován shora. Tímto je dána základní konstrukce krovu uložená na pozednicích, které spočívají na podélných zdech, oddělujících sálový prostor lodi od bočních kaplí. Plynule navazující střecha nad kaplemi je nesena dlouhými námětky v prodloužení krokví hlavní konstrukce. Tyto námětky jsou podporované vaznicemi vezděnými do štítů a do dělicích zdí mezi kaplemi a jsou uloženy na pozednice sledující vnější obvodové zdi. Zde se pak objevují další krátké námětky. Díky této úpravě působí střecha monumentálním dojmem, ačkoli rozpětí krovu je vlastně pouhých 9,5 m. Příčné vazby krovu jsou číslovány postupně od západního štítu. Severní strana je značena úzkými záseky podoby římských číslic. Na jižní straně je způsob stejný, pouze místo jednotkových čárek jsou tu vyštípávané trojúhelníčky, praporekovitě řazené na tenké rysky. Po dokončení krovu byly z každé strany střechy provedeny dva vikýře s valbovou střechou. Jeden z těchto vikýřů směrem do náměstí byl později snesen.

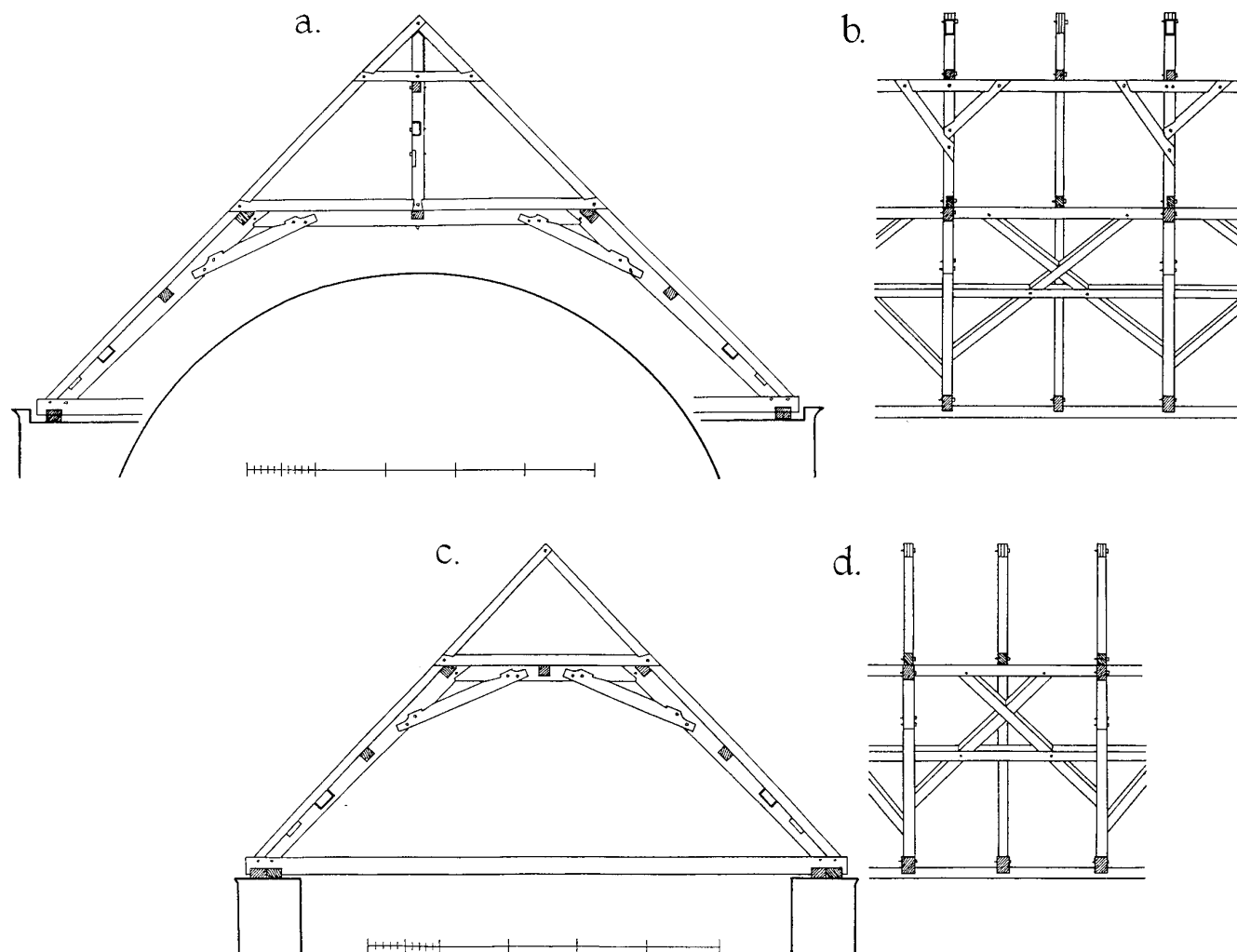
Současně s krovem nad hlavní lodí byl svázán i krůvek příčné střechy mezi zvonicevými věžemi na východní stra-

Obr. 3: Krov barokní panské sýpky čp. IV/86 v Telči: a - příčná plná vazba, b - podélné vázání.

Obr. 4: Krov kostela sv. Anny v Telči: a - příčná plná vazba krovu lodi, b - podélné vázání krovu lodi.

Obr. 5: Krov kostela sv. Martina v Třešti: a - příčná plná vazba krovu lodi, b - podélné vázání krovu lodi, c - příčná plná vazba krovu presbytáře, d - podélné vázání krovu presbytáře.

ně kostela. Drobná konstrukce o poměrně strmém sklonu 62° se skládá celkem z devíti vazeb, z nichž pouze tři jsou plné (obr. 2c). V každém ze dvou polí je po třech mezilehlých vazbách s hambalky podporovanými ležatou stolicí stejného provedení jako nad lodí. Pasování prvků do vazeb směřuje od severu k jihu. Značení bylo nalezeno pouze na prostřední vazbě, a to na západní straně pěti trojúhelnými praporky a na východní římskou pětikou vyštípnutou dlátem.

Barokní sýpka při čp. IV/86 v Telči

Další velký krov téměř shodného provedení najdeme v Telči u mohutné panské sýpky na štěpnickém předměstí. Zdá se, že stavba sýpky nejspíše těsně předcházela výstavbě kostela Jména Ježíš, dendrochronologické vyhodnocení vzorků z krovu sýpky přineslo data 1658 u prvků stolic zhotovených ze smrkového dřeva a 1659 u jedlových vazných trámů.³⁾ Jedlové dřevo je použito i na konstrukci skladovacích podlaží sýpky, jejichž současná podoba je až z doby těsně po roce 1721.⁴⁾ Přesnější údaje pramenné povahy nebyly zatím získány. Můžeme se jen domnívat, že realizaci stavby, která dodnes výrazně převyšuje okolní zástavbu, umožnilo zklidnění poměrů po ukončení třicetileté války a následné oživení stavební činnosti. Hlavním důvodem k přemístění panské sýpky z domu čp. 71 proti zámku na náměstí, kde bývala od roku 1576, byla nejspíše oba-

va z požáru. Při ničivém ohni v létě roku 1655 vyhořela totiž náraz řada městských domů od svatodušní věže až k radnici.⁵⁾ Právě tato událost mohla být rozhodujícím impulsem k odstěhování větší části zásob na nově vybrané místo v dosud nezastavěné části předměstí poblíž rybníka Nadymáku.

Střeška sýpky má sklon 50° , je sedlová s částečnými valbami v obou štítech. Zvalbení je nasazeno až nad úroveň druhých hambalků. Krov je tvořen patnácti příčnými plnými vazbami (obr. 3a), mezi nimiž jsou vždy tři vazby mezilehlé. Vzdálenost jednotlivých vazeb je 90 cm, což ukazuje na použití těžké nespalné krytiny již od počátku. Rozpětí krovu je 11,80 m. Tloušťka obvodových zdí sýpky i ve výši koruny přesahuje 1 m. Konstrukce se v principu i v provedení shoduje s krovem kostela Jména Ježíš. Sloupky, které v plných vazbách podpírají středový průvlak, konstrukčně souvisejí se skladovacími podlažími a byly datovány spolu s dalšími prvky spodní konstrukce do roku 1721. Lze však předpokládat, že na jejich místě byly i v původní konstrukci obdobné sloupky. V případě sýpky nebyly v původní konstrukci použity patní vzpěry krokvi. Zajímavá je skutečnost, že sem byly doplněny dodatečně, a to patrně až při prvních známkách narušení spojů mezi krokvi a vaznými trámy. Způsob uložení krovu na obvodové zdi byl při generální opravě krovu v roce 1997 pozměněn. Železobetonový

pozednicový věnec a ocelové bačkory v patách ležatých sloupků nahradily původní úpravu, která měla pozednici a konce vazných trámů zazděné do koruny zdiva. Vazné trámy byly od počátku součástí všech sedmapadesáti příčných vazeb krovu, měly totiž za úkol nést podlahu nejvyššího skladovacího podlaží. Po havárii v roce 1995 byla v severní části sýpky kompletně odstraněna konstrukce dřevěných pater a vazné trámy krovu byly obnoveny pouze v plných vazbách. Krokve v mezilehlých vazbách dnes nemají spodní hambalky, zbyly tu však po nich dlaby. V rozsahu prvních čtyř polí vymezených plnými vazbami byly hambalky ke krokvim upevněny jednostranně rybinovitým přeplátováním, u zbývajících vazeb již středovým čepováním.⁶⁾ V plných vazbách jsou všude pouze čepy. Příčné pásy spodní ležaté stolice mají spoje zajištěny vždy dvěma dřevěnými hřeby. Krokve převažujícího průřezu 18/15 cm jsou kladeny naplocho. Vzpěry podélného ztužení mají podobu ondřejských křížů. Narozdíl od kostela Jména Ježíš jsou mezilehlé rozpěry v podélném směru u horní ležaté stolice vynechány (obr. 3b). Námětky krokví jsou velmi krátké, začínají ještě pod úrovní rozpěry podélné vazby. Tesařské značení postupuje směrem od severního štítu, prvky stolic v plných vazbách jsou číslovány nezávisle od čísel krokví a hambalků v běžných vazbách. Na západní straně se objevují úzké záseky sekýrou délky 8 cm řazené do římských cifer. Na straně východní jsou místo jednotkových čárek vyštěpávané trojúhelníčky. Prvky ležaté stolice v šesté plné vazbě jsou místo záseků označeny rudkou. Patrné jsou i linie po rozměrování jednotlivých prvků pomocí cvrknací šňůry a rudníku červené barvy.

Kostel sv. Anny v Telči

Na sklonku 17. století se další velmi podobná konstrukce krovu objevuje ještě u hřbitovního kostela sv. Anny v Telči na Podolí. V tomto případě dendrochronologie určila rok kácení jedlových kmenů 1695,⁷⁾ z pramenů víme, že tuto nepřilíh velkou stavbu provedl stavitel Antonio Scotti se zednickým mistrem Lorencem, polírem Michalem a čtyřmi zedníky v letech 1695 až 1698.⁸⁾ O tesařích zprávy mlčí, víme však, že na financování stavby se spolu s městem podíleli i telčští jezuité. Odměna staviteli a řemeslníkům činila 800 zl. za práci, obstarání potřebného materiálu bylo v režii stavebníka, a to bezpochyby včetně dopravy na staveniště.⁹⁾

Jednoduchá obdélná loď i pravouhlé presbyterium jsou zaklenuty podobně jako kostel Jména Ježíš valenou klenbou s výsečemi. Rubová část klenby je zpevněna pasy s dílčími nadezdívkami a dřevěnými táhly kotvenými do koruny obvodového zdiva. Krov hambalkové soustavy s ležatou stolicí ve spodní části a s centrální stojatou stolicí ve druhé úrovni hambalků je proveden na rozpětí 11 m. V části nad lodí (obr. 4a) je tvořen pěti plnými vazbami, mezi nimiž jsou vždy tři mezilehlé. Vazné trámy jsou ve všech vazbách, pozednice je zdvojená. První hambalky jsou do krokví čepované, zatímco druhé k nim plátované. Všechny krokve či ležaté sloupky stolic mají kolmé patní vzpěry. Pláty pásků jsou sice i zde upraveny jako vyžlabené s ozubem, jejich zakončení je však tentokrát pravouhlé. Každý spoj je zajištěn dvěma dřevěnými hřeby. Vzpěry podélného ztužení (obr. 4b) jsou jako v předchozích případech mimoběžně plátovány na ležaté sloupky a vedou přes mezilehlé vaznice do vrchních pětibokých vaznic. Mezilehlé vaznice jsou z vnější stra-

ny plátované na ležaté sloupky. Nad presbyteriem je krov v rozsahu jednoho pole zmenšen při zachování sklonu 55° na rozpětí 7,50 m, v závěru je strmá valba. Pásy v této části mají už jen po jednom dřevěném hřebu v každém spoji. Středem příčných rozpěr ležatých stolic probíhá průvlak osazený naležato. Zajímavé je, že také vazné trámy jsou položeny naplocho. Prvky jsou pasovány od východu, na stojaté stolici směrem od severu. Způsob značení je stejný jako u předchozích. Stolice jsou číslovány odděleně od vazeb, obojí postupuje směrem od vítězného oblouku. Podobně jako u krovu panského špýcharu jsou na některých vazbách křížky rudkou. Novodobou záporovou konstrukci s klestínamy má stolice zvonové věže vložená do krovu lodí těsně před úrovní vítězného oblouku. Střecha kostela je kryta dřevěným štipaným šindelem položeným ve dvou vrstvách.

Kostel sv. Martina v Třešti

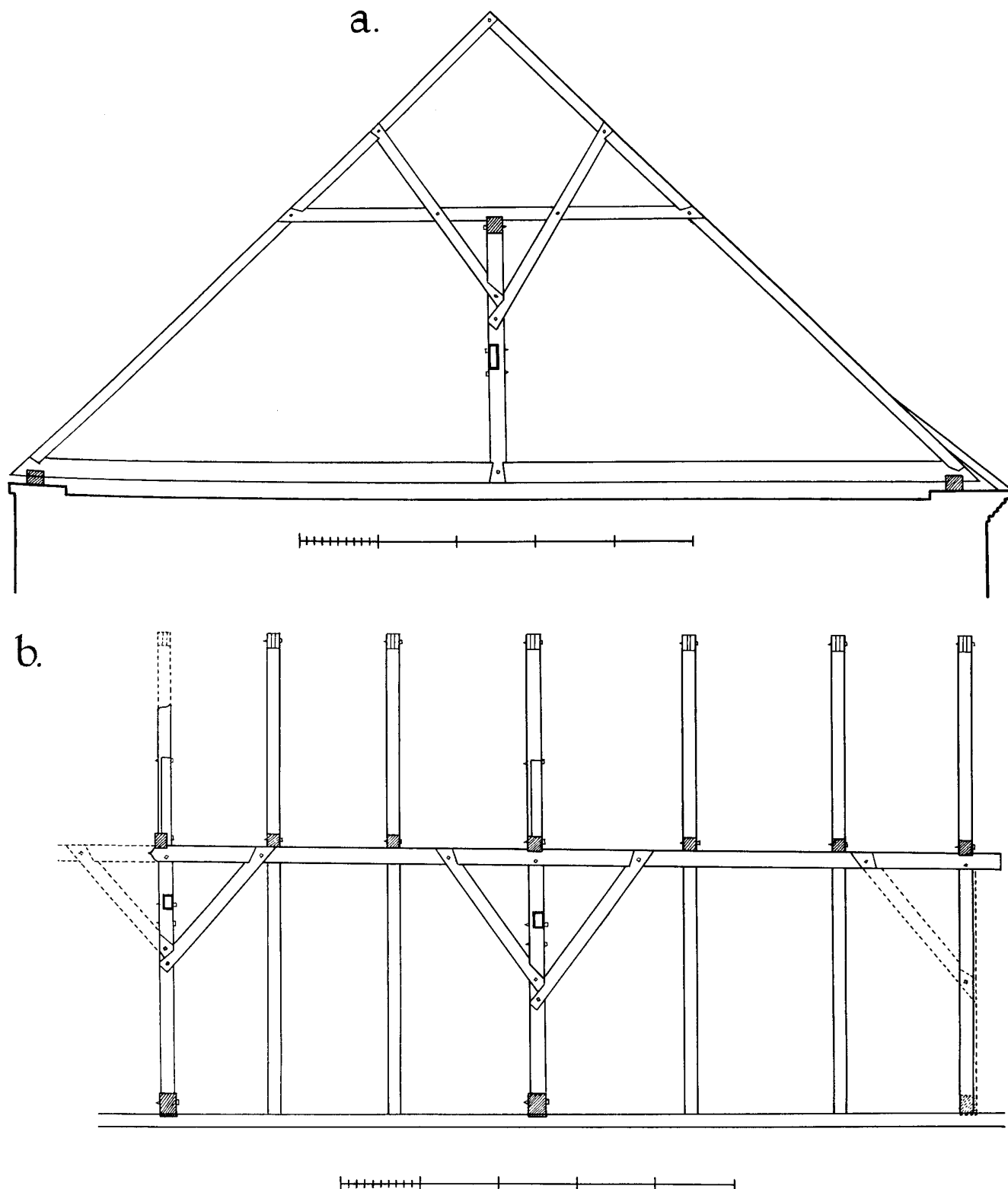
Zhruba 15 km na sever od Telče leží městečko Třešť. Zdejší farní kostel svatého Martina pochází již ze 14. století. Po několika středověkých stavebních etapách se do jeho podoby významně zapsaly ještě úpravy z období baroka. Kostelní loď je dnes plochostropá, kněžiště připojené a zaklenuté okolo roku 1400 je ukončeno polygonálním závěrem. Dochované krovy nad lodí i nad presbyteriem byly zhotoveny během barokní přestavby na počátku 18. století.¹⁰⁾ Sklon střech je menší než v předchozích případech a dosahuje jen 46°. Krov lodí má celkem sedm plných vazeb ležaté stolice (obr. 5a). Pásy prvních čtyř směrem od západu jsou pasovány též od západu, u zbývajících tří pak od východu. Kryté pláty jsou i zde konkávně probrány, jejich konce jsou však podobně jako v předchozím případě ukončeny pravouhly. Nad úrovní prvního hambalku je krov lodí doplněn středovou rámovou stolicí s pásy pouze v podélném směru. Ty jsou na věšákové sloupky připojeny mimoběžně pomocí jednostranně rybinovitého přeplátování (obr. 5b). Středová vaznice pod druhým hambalkem je nastavena v přeplátování na úrovni pátého věšáku. Krokve jsou ve vrcholu spojeny na ostřih, věšáky v plných vazbách sice dosahují až do vrcholu, zde jsou však ukončeny bez úpravy spoje pouze přiložením na sraz. Podélné ztužení má stejně jako kostel sv. Anny mezilehlé vaznice skutečně průběžné, plátované na sloupky. Tesařské značení vazeb je opět provedeno záseky dlátem do podoby římských číslic. Vyštěpávané trojúhelníčky se objevují na severní straně.

Pokud se týče úpravy stropu, Richter¹¹⁾ je toho názoru, že původně plochý strop středověké lodí nahradila při první barokní úpravě valená klenba, která musela být nedlouho poté odstraněna, protože roztláčovala koruny zdí. Jisté je, že strop měl opravdu tvar valené klenby a že byl omítnut a malován. Zbytky barokní výmalby s figurálními výjevy jsou patrné na obou omítaných čelech, která vidíme nad úrovní současné podlahy půdy.

Krov nad presbytářem kostela (obr. 5c,d) je shodného provedení, vzhledem k malému rozpětí mohl být zjednodušen o druhé hambalky, a tím i o jejich podpůrnou stolicí.

Další příklady

Charakteristický detail plátového spoje s konkávním vybráním najdeme i v nedalekých Dačicích, kde byl krátce po roce 1672¹²⁾ použit na horních páscích spodní stojaté stolice hybridního¹³⁾ krovu nad presbyteriem lodí klášterního

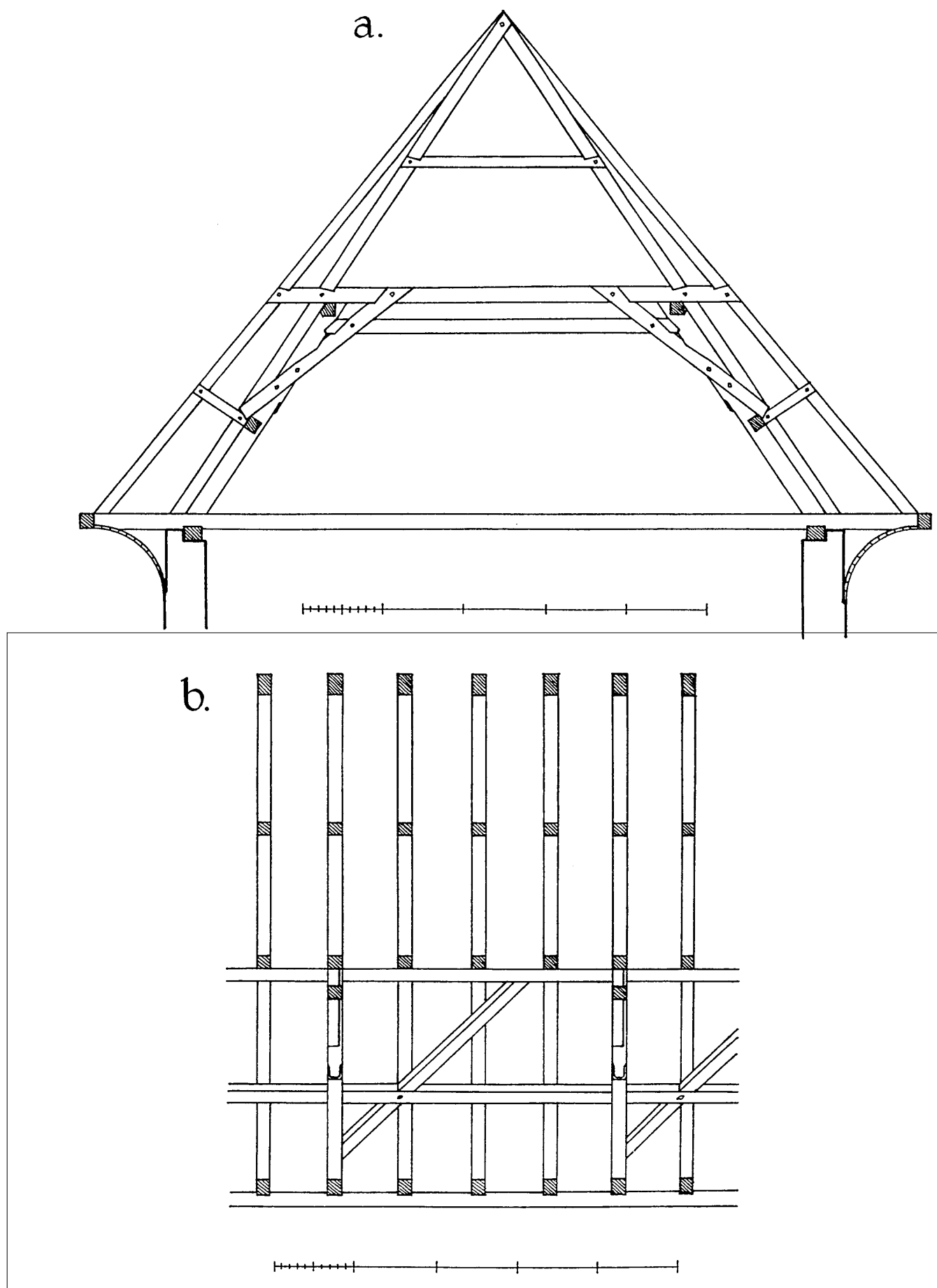
Obr. 6: Krov měšťanského domu čp. I/25 v Telči (r. 1655): a - příčná plná vazba, b - podélné vázání.

kostela sv. Antonína Paduánského. Připravené prázdné dla-
by podobného tvaru se objevují u západních sloupků star-
šího krovu poutního kostela sv. Vojtěcha u Telče, kde ma-
jí souvislost s úpravami stropu v 60. letech 17. století.¹⁴⁾ Dla-
by velmi podobného provedení byly překvapivě nalezeny
i na druhotně použitých krokvicích v krovu hospodářských
budov patřících k tzv. Valdštejnské loggii v Jičíně. Pokud ty-
to trámy pocházejí z doby vzniku letohrádku (1632 - 34),

mohlo by se jednat o zatím nejstarší známý případ užití to-
hoto tesařského spoje a současně o jeden z potenciálních
inspiračních zdrojů pro telčské stavby.

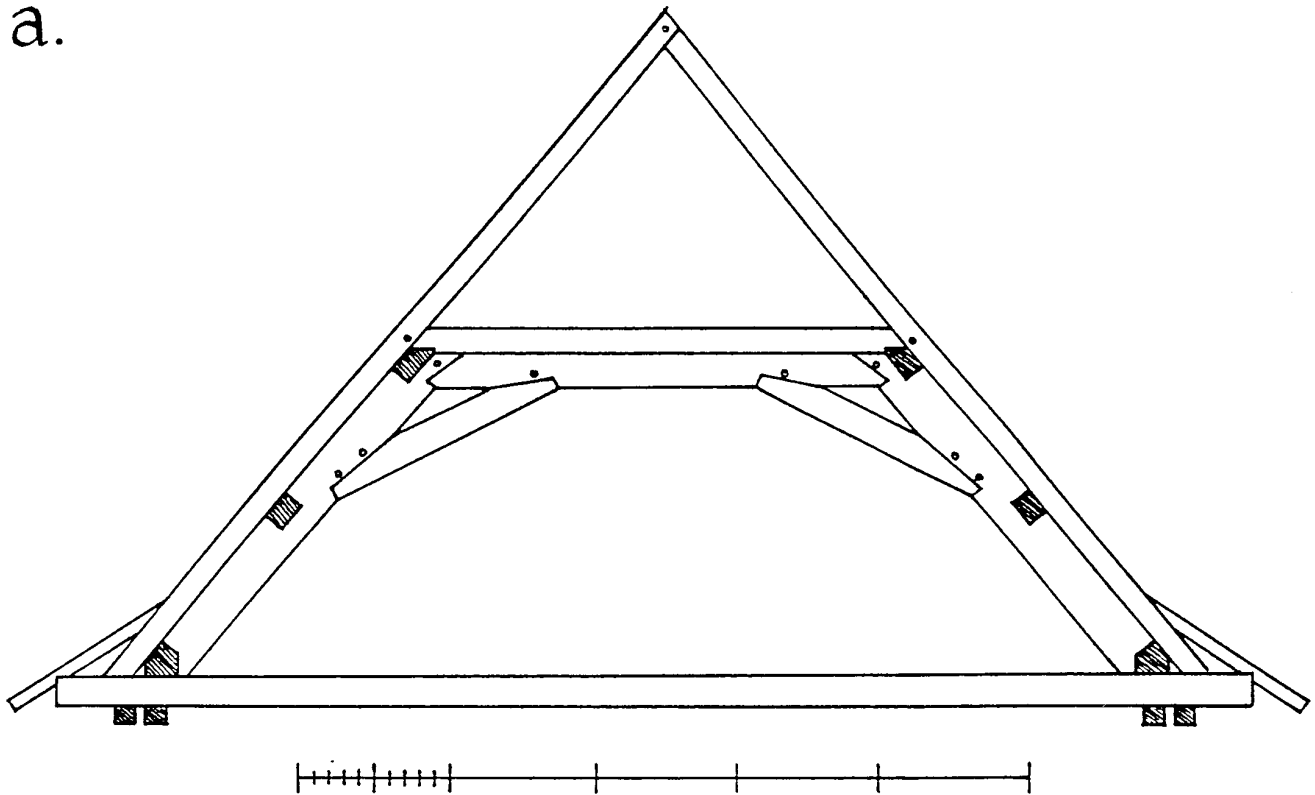
Typologický rozbor a hodnocení uvedených konstrukcí

Zkoumaná konstrukce z kostela Jména Ježíš spolu
s dalšími uvedenými a popsány příklady patří do skupi-
ny krovů hambalkové soustavy s vyvinutým podélným vá-

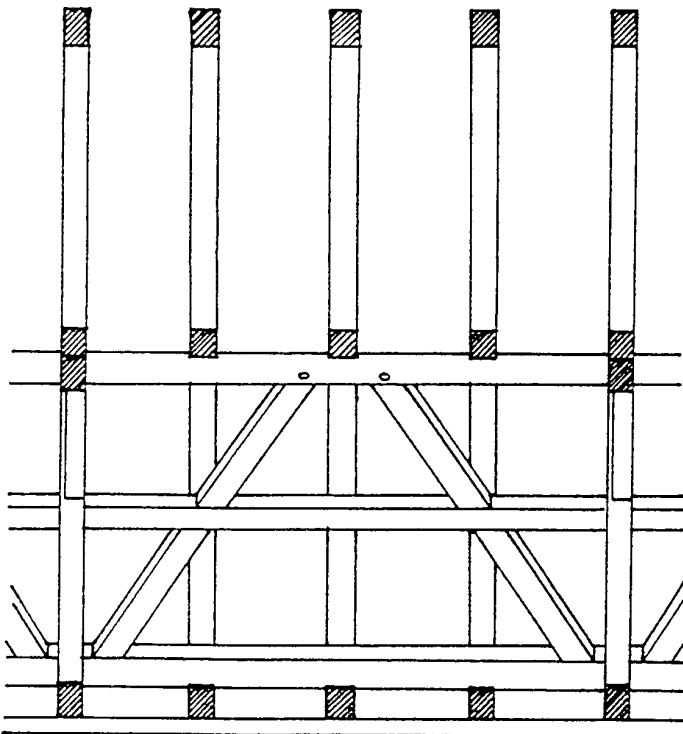

Obr. 7: Krov renesanční panské sýpky čp. I/71 v Telči (r. 1576): a - příčná plná vazba, b - podélné vazání.

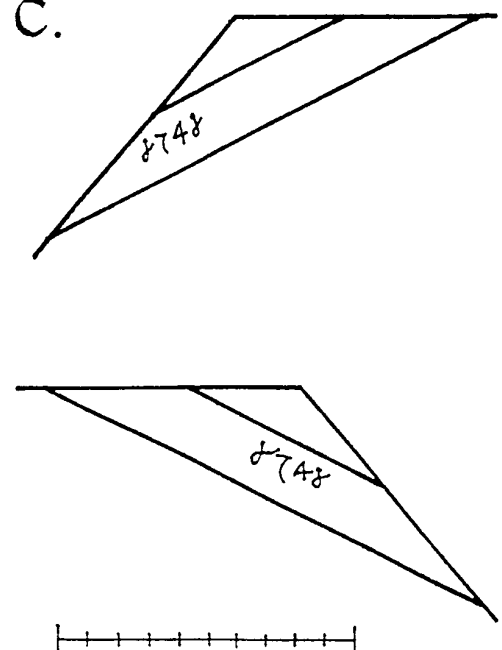
a.

b.

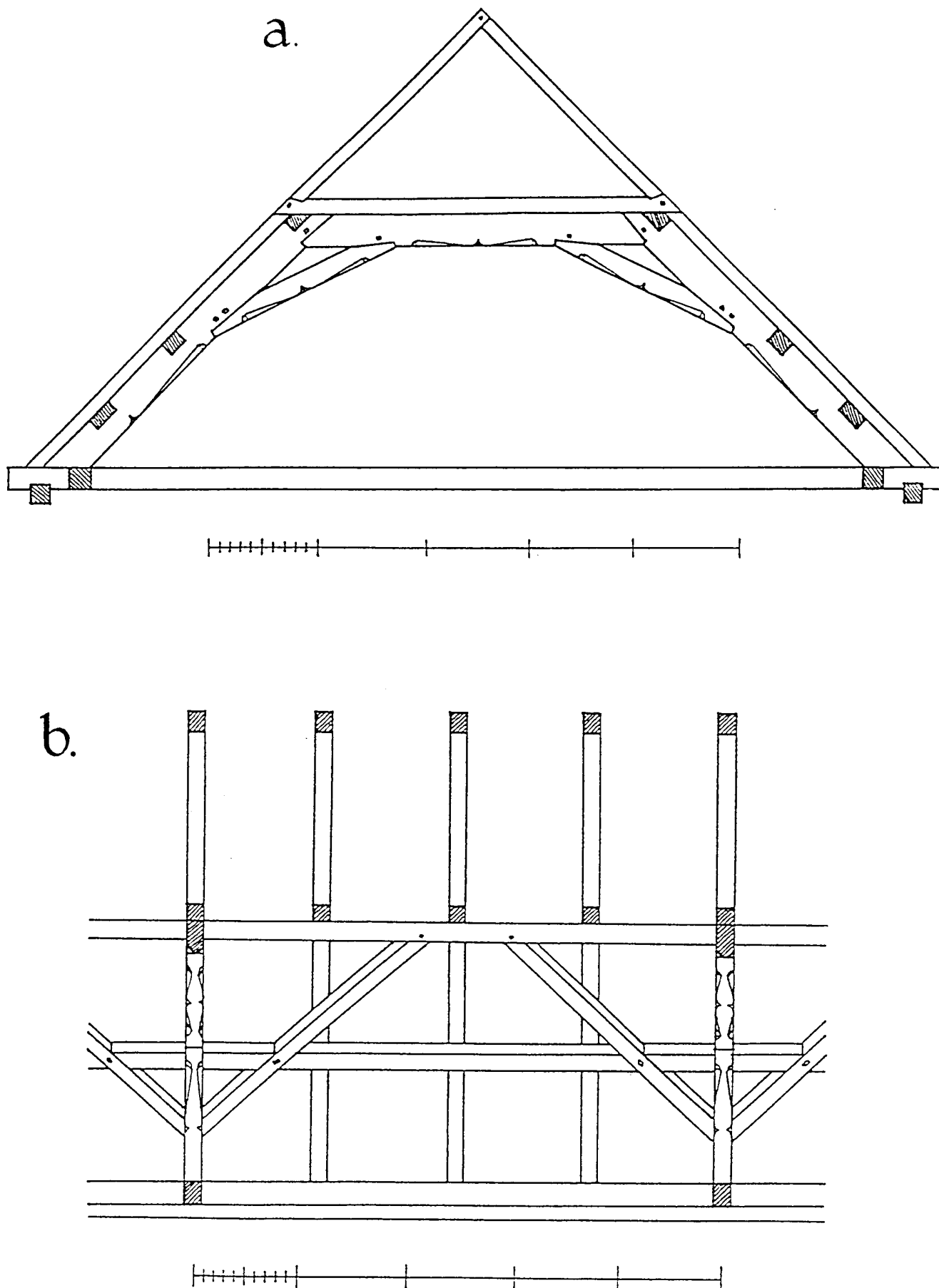
c.

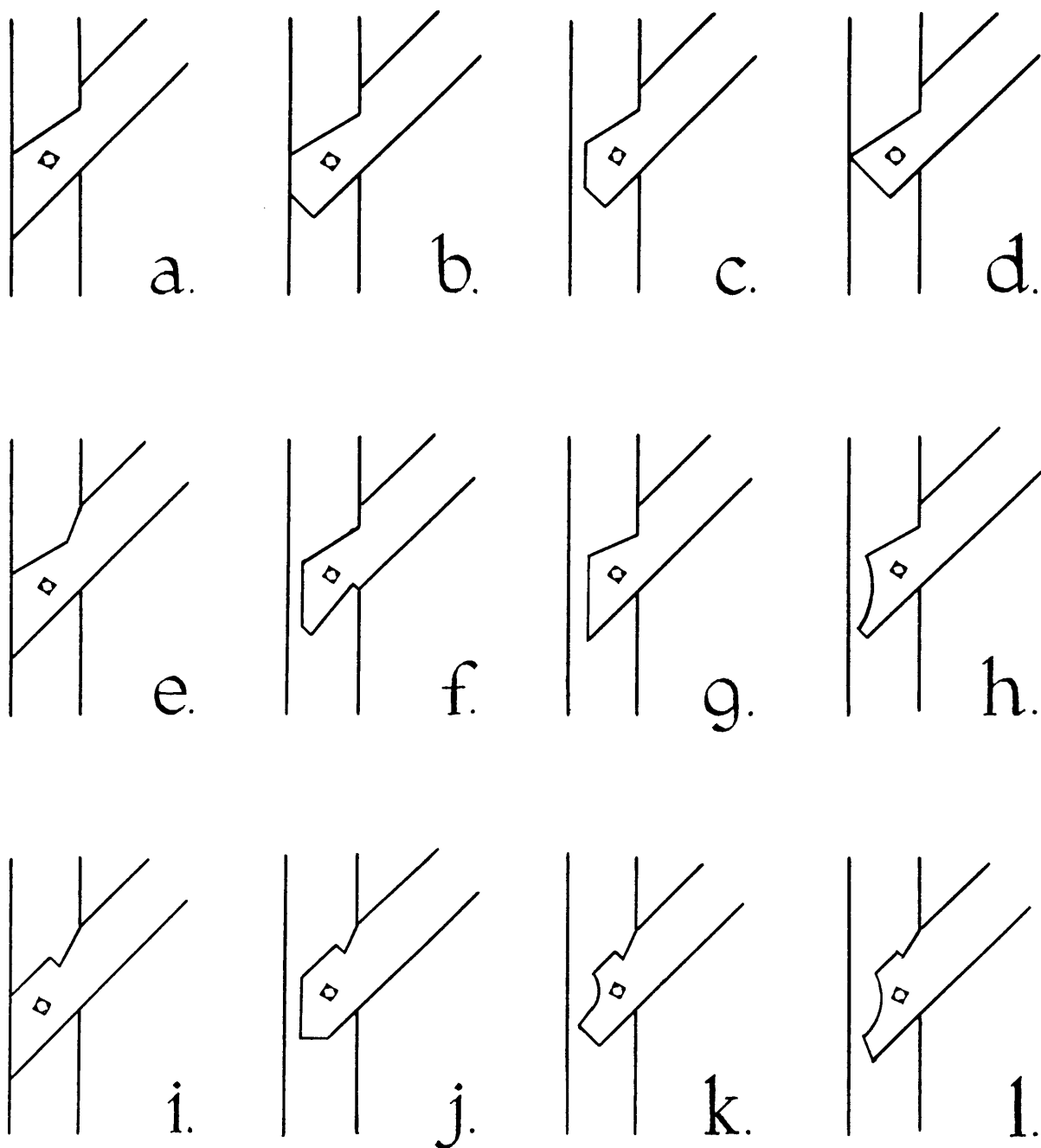
Obr. 8: Krov kostela sv. Markéty v Loděnicích okr. Znojmo (r. 1741): a - příčná plná vazba, b - podélné vázání, c - detail zadní strany pásků s datací.

záním ležatou stolicí raně barokního typu. Základní konstrukční schéma tohoto typu lze využít pouze pro malá rozpětí. Příkladem takového řešení je krov nad presbytářem třeštského kostela sv. Martina a drobný krůvek ve spojovacím krčku mezi věžemi kostela Jména Ježíš v Telči. Při zastřešování prostorů větších šířkových rozměrů bylo nutné

sáhnout po rozvinutějším výztužném aparátu. V obou starších případech je proto stejná ležatá stolice zopakována i pod úroveň druhého hambalku a na příčné rozpěry je upevněn středový průvlak, který podpírá středy spodních hambalků v mezilehlých vazbách. Naproti tomu další dvě popisované konstrukce původem z přelomu 17. a 18. sto-

Obr. 9: Krov měšťanského domu čp. I/5 v Telči (r. 1764): a - příčná plná vazba, b - podélné vázání.

Obr. 10: Příklady různých druhů šikmého spojení překlátováním: a - nejrozšířenější varianta na celém našem území - 14. - 20. stol., b - Horní Stropnice (CB) presbytář kostela sv. Mikuláše - 15. stol., c - Benešov nad Ploučnicí (DE) horní zámek - 16. stol.; Frýdlant (LI) hrad - 17. stol.; Lemberk (CL) zámecká kaple - 18. stol., d - Telč (JI) dům čp. 25 - 17. stol., e - Litoměřice kostel Vše ch sv. - 15. stol.?, f - Pernštejn (ZR) hrad - 17. stol., g - Bučovice (VY) zámek, Český Krumlov Vlašský dvůr - vše 16. stol.; Třešť (JI) kostel sv. Kateřiny - 19. stol.; h - Nové Hradky (CB) hrad - 17. stol.?, i - Bučovice (VY) zámek - 16. stol.; Dačice (JH) kostel sv. Antonína - 17. stol.; Kostelec (JI) kostel sv. Kunhuty - 18. stol.; j - Česká Kamenice (DE) kostel sv. Jakuba - 16. stol. k - Telč (JI) kostel sv. Anny - 17. stol.; Třešť (JI) kostel sv. Martina - poč. 18. stol.; l - Telč (JI) panská sýpka a kostel Jména Ježíš - 17. stol.

letí umísťují pod druhé hambalky středové stojaté stolice v úpravě odpovídající použitému sklonu střechy. Podoba těchto stolic vychází částečně ještě z pozdně středověké, resp. renesanční tradice. Takřka stejná středová stojatá stolice jako u kostela sv. Anny byla popsána u měšťanského domu čp. I/25 v Telči,¹⁵⁾ kde se zachovala ve fragmentární podobě, umožňující však přesto poměrně přesně odvodit vzhled krovu zhotoveného zde po požáru v roce 1655 (obr. 5). Takto řešený krov nebyl v Telči v té době zřejmě ničím ojedinělým, což dokládají kapsy po středových vaznicích,

patrné na vnitřních stranách renesančních štítů u řady měšťanských domů.

Přihlédneme-li k vývoji krovů s ležatou stolicí na našem území, můžeme konstatovat, že popsané konstrukce stojí zhruba někde uprostřed. Na rozdíl od renesančních vazeb dochovaných ze 16. století (obr. 7) už došlo k úplnému oddělení podpurné stolice od vrchní části krovu. Pásky jsou k ležatým sloupkům a k příčným rozpěrám sice stále ještě upevňovány překlátováním, ale už nejsou provázány ani s krokviemi, ani s hambalky. Až na archaicky působící pat-

ní vzpěry krokví (sv. Anna, Jména Ježíš) je celá konstrukce velmi pokročilá, ještě však nejde o vrcholně barokní podobu hambalkového krovu, ustálenou u nás většinou až v průběhu 18. století. Tyto krovy mají pásy téměř výhradně čepované, většinou s částečným zapuštěním (obr. 8), objevují se u nich pětiboké prahové vaznice a zároveň stoupá obliba nahrazování vazných trámů v mezilehlých vazbách kráčaty čepovanými do podélných výměn (obr. 9). V okolí Telče patří k prvním zástupcům vrcholně barokního řešení krov poutní kaple Povýšení sv. Kříže u Nové Říše (dendrochronologie 1709, vstupní portál datován vročením 1712) a krov nad střední částí kostela sv. Kunhuty v Kostelci u Jihlavy (dendrochronologie 1710).

Zvláštní pozornost si zasluhuje provedení tesařských spojů, jmenovitě podoba přeplátování, jimiž jsou do příčných plných vazeb ležatých stolic vsazeny ztužující pásy. Řemeslně velmi náročné provedení tohoto detailu (obr. 9) se už na první pohled vymyká běžné produkci. Protože podrobnější rozbor věnovaný úpravám tohoto spoje by přesáhl rámec tohoto pojednání, uvádím alespoň pro srovnání tabulkový přehled zobrazující některé další způsoby připojení šikmých prvků pomocí přeplátování tak, jak byly zaznamenány při terénních průzkumech na našem území (obr. 10). Ve všech uvedených případech jsou pláty opatřeny jednostrannou rybinou (v jednom případě dokonce oboustrannou) nebo ozubem. Jsou zde zastoupeny pláty kryté i nekryté. Nedílnou součástí těchto spojů jsou dřevěné hřeby stabilizující přeplátování i ve směru kolmém na rovinu, v níž se nacházejí spojované prvky.

Závěr

Mezi konstrukcemi krovů původem ze druhé poloviny 17. až počátku 18. století, zkoumanými v širším okolí Telče lze vysledovat typologicky poměrně stejnorodou skupinu krovů hambalkové soustavy s podélným vázáním ležatou stolicí raně barokního typu. Tato skupina je navíc specifikována výskytem obdobně provedeného tesařského spoje, jímž je neúplné šikmé přeplátování s jednostranným ozubem a konkávně probraným ukončením krytého plátu. Všechny zkoumané krovy se vyznačují velmi vysokou úrovní řemeslného zpracování, které zejména u kostela Jména Ježíš výrazně převyšuje běžnou soudobou produkci. Podle výsledků dendrochronologického datování a podle způsobu provedení jednotlivých konstrukcí lze usuzovat, že krovy telčské barokní sýpky a kostela Jména Ježíš jsou dílem jedné tesařské skupiny, zatímco krovy kostelů sv. Anny a sv. Martina jsou buď pracemi řemeslníků vyškolených u předchozích, nebo alespoň detailně obeznámených s jejich tvorbou. Výsledky provedeného terénního průzkumu je žádoucí obohatit cíleným archivním výzkumem, vedoucím

Obr. 11: Krov kostela Jména Ježíš v Telči: detail pásky příčné plné vazby stolice (foto Antonín Bína, 1997).

v optimálním případě k identifikaci tesařských mistrů a tovaryšů, kteří přispěli ke vzniku těchto pozoruhodných konstrukcí.

POZNÁMKY

- 1) V článku J. Bláhy a P. Macka, Nálezy na východním průčelí kostela Jména Ježíš v Telči, Průzkumy památek I/1997 je na s. 138 chybně uvedeno Petri.
- 2) Vzorky pro dendrochronologické datování odebrali za asistence autora článku Ing. Josef a Tomáš Kynclovi z Brna, výsledky datování byly pak součástí znalecké zprávy zpracované Ing. Josefem Kynclem v roce 1997.
- 3) Datace Josef a Tomáš Kynclovi, odběr vzorků z vývrtů autor 1998, vazné trámy datovány z odřezků získaných při opravě v roce 1997.
- 4) Datace Josef a Tomáš Kynclovi, odběr vzorků z vývrtů autor 1998.
- 5) J. Beringer, J. Janoušek, Město a panství Telč, Telč 1891, s. 199.
- 6) Tento fakt by mohl lehce svádět k úvaze, že důležitá inovace - užití středového čepu pro spojení šikmých prvků - přichází do Telče právě po dokončení 18. vazby krovu sýpky, pravděpodobně tedy v roce 1660 nebo 1661. Tak jednoduché to však jistě není. Jak bude dále ukázáno, při provádění tohoto spoje i nadále převažuje jednostranné rybinovité přeplátování. Ve větší míře se od něho upouští až v pokročilém 18. století, kdy se u ležatých stolic běžně čepují i příčné pásy. Naproti tomu zatím nejstarší známou konstrukcí s výhradním užitím čepů při spojování šikmých prvků je krov zámecké kuchyně v Uherčicích na okrese Znojmo, dendrochronologicky zařazený do roku 1590. Blíže k tomuto objektu viz J. Bláha, P. Kroupa, Renesanční budova kuchyně na zámku v Uherčicích, Zprávy památkového ústavu v Brně č. 2/1999.
- 7) Datace Josef a Tomáš Kynclovi, odběr vzorků z vývrtů autor 1998.
- 8) V. Kratinová, B. Samek, M. Stehlík, Telč - historické město jižní Moravy, Odeon Praha 1992, s. 108.
- 9) Tamtéž, s. 111.
- 10) V. Richter, Město Třešť a jeho památky, Praha 1943 na s. 11 uvádí bez udání pramene letopočet 1698, kdy se Hebersteinové údajně pustili do přestavby horní části věže a následně i celé kostelní lodi včetně štítu nad západním průčelím. Zmiňován je tesařský mistr Hans Pindel z Jihlavy a tovaryš z Beranova Filip Korbel. Práce se však patrně poněkud protáhly, podle výsledků dendrochronologického datování bylo totiž dřevo na krov káceno až v roce 1704 (Josef a Tomáš Kynclovi 1998, odběr vzorků z vývrtů autor 1998).
- 11) Tamtéž, s. 11. Při pozdně barokních úpravách roku 1776 je údajně zmiňována výměna dřevěného stropu za nový, současně se objevuje nabídka na výměnu šindelové krytiny střechy.
- 12) Josef a Tomáš Kynclovi 1998.
- 13) Termínu hybridní krov užívá J. Vinař, Historické krovy, EL Consult Praha 1995, s. 25 pro smíšené konstrukce, ve kterých jsou nastupu-

jičí ležaté stolice kombinovány se starším výztužným aparátem, obvykle ještě středověkého původu. Charakteristická je pro ně nesourodost a určitá nejasnost hlavního konstrukčního systému. V typologické klasifikaci těchto konstrukcí je třeba uvést na prvním místě nejprogresivnější prvek, tím je v našem případě ležatá stolice s vyvinutým podélným vázáním, a pokračovat ve výčtu archaických prvků podle závažnosti jejich úlohy v konstrukci, eventuelně od typologicky nejmladšího k nejstaršímu.

- 14) Blíže k tomuto objektu viz J. Bláha, J. Hrdlička, *Kostel sv. Vojtěcha poblíž Studnic u Telče*, *Průzkumy památek* II/1998, s. 99 - 115.
15) J. Bláha, *Historické krovky některých měšťanských domů v Telči*, *Vlastivědný sborník Vysočiny* XI/1998, s. 288.

ZUR GESTALT DER FRÜHBAROCKEN DACHSTÜHLE IN TELČ UND UMGEBUNG

In der Umgebung von Telč, Bezirk Jihlava (Teltsch, Bez. Iglau) dokumentierte man eine Gruppe historischer Dachstühle aus der Zeitspanne von der 2. Hälfte des 17. Jh. bis zum Anfang des 18. Jh. Die vorausgesetzte Entstehungszeit einzelner Konstruktionen präzisierende dendrochronologische Datierung. In allen bearbeiteten Fällen handelt es sich um die Kehlbalkendächer mit abgewinkeltem Kufverband mittels liegender Stühle frühbarocken Typs. Das weitere gemeinsame Zeichen dieser Dachstühle ist die handwerklich sehr anspruchsvolle Form der Verbindungen an den Kopfbändern in den Querverbindungen der Stühle (siehe Abbildungen). Dachstühle vom barocken herrschaftlichen Speicher Konstr.-Nr. IV/86 (datiert 1658, 1659) und der Kirche des Namen Jesu (datiert 1663), beide in Telč, sind ebenso in ihren Konstruktions-schemen als auch im Detail eng verwandt. Das allgemein hohe Niveau der Bearbeitung der Holzteile und ihrer Verbindungen zeichnet sich besonders in der einstiger Jesuitenkirche des Namen Jesu aus, deren Dachgeschoß ursprünglich als ein bequem zugänglicher, teilweise offener Raum für meteorologische Messungen und Beobachtungen konzipiert wurde. Hinsichtlich der Entwicklung der Dachstühle mit liegenden Stühlen im böhmisch-mährischen Raum stellen beschriebene Konstruktionen eine Zwischenstufe dar, die sich ebenso von den primären in ihrer Durchführung noch gewisse mittelalterliche Prinzipien reflektierenden Renaissancekonstruktionen des 16. Jh., als auch von den reifen Dachstühlen des Hochbarocks unterscheidet, die im 18. Jh. eine einheitliche Form auf dem ganzen Gebiet erreichen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Herstellung der Balken für einen Dachstuhlbau in der 2. Hälfte des 17. Jh. Aus dem Buch: Johannes Amos Comenius, *Orbis Sensualium Pictus*, 1685. (Alle Zeichnungen von L. Bláhová, J. Bláha, 1999).

Abb. 2: Dachstuhl der Kirche des Namen Jesu in Telč: a - Quervollgebinde des Dachstuhls über dem Schiff, b - Kufverband daselbst, c - Quervollgebinde des Dachstuhls über dem Verbindungstrakt zwischen den Türmen.

Abb. 3: Dachstuhl des herrschaftlichen Barockspeichers Konstr.-Nr. IV/86 in Telč: a - Quervollgebinde, b - Kufverband.

Abb. 4: Dachstuhl der St. Annenkirche in Telč: a - Quervollgebinde des Dachstuhls über dem Schiff, b - Kufverband des Schiffsdachstuhls.

Abb. 5: Dachstuhl der St. Martinskirche in Třešť: a - Quervollgebinde des Dachstuhls über dem Schiff, b - Kufverband daselbst, c - Quervollgebinde des Dachstuhls über dem Presbyterium, d - Kufverband daselbst.

Abb. 6: Dachstuhl des Bürgerhauses Konstr.-Nr. I/25 in Telč: a - Quervollgebinde, b - Kufverband.

Abb. 7: Dachstuhl des herrschaftlichen Speichers Konstr.-Nr. I/71 in Telč (1576): a - Quervollgebinde, b - Kufverband.

Abb. 8: Dachstuhl der St. Margarethenkirche in Loděnice, Bez. Znojmo (Lodénitz, Bez. Znaim - 1741): a - Quervollgebinde, b - Kufverband, c - Detail der Rückseite eines Kopfbands mit Datierung.

Abb. 9: Dachstuhl des Bürgerhauses Konstr.-Nr. I/5 in Telč (1764): a - Quervollgebinde, b - Kufverband.

Abb. 10: Beispiele verschiedener Typen der Schrägverbindung mittels Platt-scherbe: a - die auf dem ganzen Gebiet der Tschechischen Republik meist verbreitete Variante, b - Horní Stropnice, Bez. České Budějovice (Strobnitz, Bez. Budweis), Presbyterium der St. Nikolauskirche - 15. Jh., c - Benešov

nad Ploučnicí, Bez. Děčín (Bensen, Bez. Tetschen), Oberes Schloß - 16. Jh., Frýdlant, Bez. Liberec (Friedland, Bez. Reichenberg), Burg - 17. Jh., d - Telč, Haus Konstr.-Nr. 25 - 17. Jh., e - Litoměřice (Leitmeritz), Allerheiligenkirche - 15. Jh. (?), f - Pernštejn, Bez. Zďár nad Sázavou, Kirche der Auffindung des hl. Kreuzes; Kutná Hora (Kuttienberg), Wälscher Hof - alle 16. Jh.; Dačice, Bez. Jindřichův Hradec, St. Antoniuskirche - 17. Jh.; Kostelec, Bez. Jihlava (Wolf-rams, Bez. Iglau), Hl. Kunigundenkirche - 18. Jh., j - Česká Kamenice, Bez. Děčín (Böhmisch Kamnitz), St. Jakobskirche - 16. Jh., k - Telč, St. Annenkirche - 17. Jh.; Třešť, St. Martinskirche - Anfang des 18. Jh., l - Telč, herrschaftlicher Speicher und Kirche des Namen Jesu - 17. Jh.
Abb. 11: Dachstuhl der Kirche des Namen Jesu in Telč: Detail eines Kopf-bands von einem Vollgebinde. (Aufnahme A. Bina, 1997).

(Übersetzung: J. Noll)

DENDROCHRONOLOGIE NĚKO-LIKA RANĚ BAROKNÍCH KROVŮ V TELČI A OKOLÍ

TOMÁŠ KYNCL

Od roku 1997 probíhá v oblasti Telčska systematický dendrochronologický průzkum historických krovů. Předkládaným sdělením navazují na již publikované výsledky datování kostela sv. Vojtěcha poblíž Studnice, kostela sv. Petra a Pavla v Rančířově¹⁾ a na shrnující články.²⁾

Předmětem průzkumu byly krovky kostelů sv. Anny v Telči, Jména Ježíš v Telči, sv. Martina v Třešti, krov nad presbytářem kostela sv. Antonína Paduánského v Dačicích a barokní špýchar čp. IV/86 v Telči. Informace o výsledcích jejich komplexního průzkumu a pohledem ze zorného úhlu pracovníka památkové péče jsou obsahem souběžného článku J. Bláhy. Smyslem mého sdělení je podat informaci o několika aspektech našich zjištění, týkajících se chronologie zpracovaného materiálu a pohledem ze zorného úhlu přírodních věd.

Pracovní postupy

Vzorky z trámů byly odebrány pomocí Presslerova nebozezu (zpravidla jeden vývrt z každého prvku), pouze v několika případech byl odebrán příčný průřez trámem. Vzorky byly podrobeny druhovému určení pomocí běžných xy-lotomických metod.³⁾ Druhové určení a počty odebraných vzorků z jednotlivých objektů jsou obsahem obrázku 1. Před vlastním měřením šířek letokruhů jsem dle možnosti vzorky v rámci jednotlivých objektů předběžně zesynchronizoval na základě „point years“.⁴⁾ Šířky letokruhů jsem měřil pomocí soupravy pro automatický vstup dat do počítače, při zpracování dat jsem použil běžně používané standardní postupy.⁵⁾ Verifikaci primárních dat a relativní synchronizaci letokruhových řad zajišťoval program Cofecha.⁶⁾ Míru vzájemné podobnosti letokruhových řad jsem hodnotil jak pomocí korelačního koeficientu, tak i koeficientu shody, výsledky jsem posuzoval pomocí T-testu na úrovni hladiny spolehlivosti 99,95 a 99,5%.

K datování jednotlivých průměrných řad byly použity standardní chronologie jedle a smrku sestavené z materiálu získaného z celého území České republiky. Vzhledem k tomu, že standardní chronologie smrku obsahuje i několik vzorků z datovaných objektů, byla pro datování smrkové-